

МОЖЛИВОСТІ ПІДРУЧНИКА В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Світлана Труbacher,

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
завідувачка відділу інновацій та
стратегій розвитку освіти
Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

e-mail: trubachevas@gmail.com,

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1400-97>

У статті проаналізовано особливості віртуальної педагогічної взаємодії, зумовлені дистанційним навчанням, та висвітлено можливості підручника в її регулюванні. Віртуальна взаємодія створює умови для врахування пріоритетних каналів сприймання інформації здобувачами освіти, провідного стилю навчальної діяльності, темпераменту, рівнів навчальних можливостей учасників групи. При цьому з'являються додаткові можливості в регулюванні складу груп здобувачів освіти, розподілу обов'язків між учасниками групи, обговоренні результатів роботи й прийняття спільних рішень. Підручник у цьому процесі стає гідом, який допомагає визначитись із необхідним рівнем засвоєння навчального матеріалу, спланувати послідовність його засвоєння, опанувати способи самоосвіти, спонукає до отримання практичного результату в освітній діяльності та творчості.

Ключові слова: педагогічна взаємодія; дистанційна освіта; підручник.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку України, процеси реформування, що відбуваються в суспільстві, вимагають створення таких умов для навчання та розвитку особистості, які б забезпечували знаннями та навичками, необхідними для життя в мінливому, індивідуалізованому, високотехнологічному світі. Дистанційна освіта стає помітною складовою системи освіти XXI ст. як найбільш перспективна, синтетична, гуманістична та інтегральна її форма. Так, у 1987 р. було створено Європейську асоціацію університетів дистанційного

навчання (ЄАУДО; European Association of Distance Teaching Universities, EADTU), куди входять університети з понад 22 країн, головною функцією яких є заочне навчання цільових груп за допомогою методів дистанційного навчання, а також асоціації університетів, де більшість студентів вчиться на очній основі, однак існує можливість і заочного навчання [1].

Оскільки на сучасному етапі розвитку системи дистанційного навчання основний акцент робиться на розробленні інструментарію цієї системи, питання взаємодії суб'єктів такого освітнього процесу ще не отримало достатнього обґрунтування, а це породжує низку певних проблем в освітній практиці дистанційного навчання, особливо в умовах карантину, коли на дистанційну форму навчання періодично переходять усі освітні заклади. Нині актуалізуються трансформаційні процеси у розвитку традиційних форм і методів досягнення ефективного результату в навчальному процесі. Зокрема, трансформації підлягають процеси освітньої комунікації або педагогічної взаємодії [2].

М. Мак-Льюен багато в чому передбачав розвиток комунікації у сучасному суспільстві ще в 60–70-ті роки ХХ ст. (задовго до появи інтернету й глобалізації телекомунікації), віддаючи пріоритет візуальній комунікації. Учений вважав, що сучасна культура — візуальна за сутністю, порівняно, наприклад, із культурою ХІХ — початку ХХ ст., яка є здебільшого друкованою.

Розвиток опосередкованої форми комунікаційного процесу сьогодні зумовлений можливостями сучасних технологій, Інтернету [3]. Певна річ, що у зв'язку з широким використанням інформаційних технологій змінюється роль навчальної книги. Підручник має бути не головним джерелом навчальної інформації, а гідом, який веде до творчості, мистецтва та бажання до самоосвіти. Ці процеси зумовлюють актуальність зазначеної проблеми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ідея співробітництва, діалогу, партнерства у взаємовідносинах суб'єктів освітньої діяльності є однією з основних у педагогіці останніх років. Педагогічна взаємодія є важливою складовою навчального процесу і набуває нових обрисів в умовах дистанційної освіти. О. Гончар розглядає дистанційну освіту як форму навчання на відстані, за якої освітня інформація та навчальна взаємодія педагога і здобувачів освіти відбуваються за допомогою сучасних технічних засобів (телебачення, радіо, комп'ютерна мережа) [3]. Головними завданнями викладача для досягнення успіху у викладанні дистанційного курсу, на думку вченого-педагога Дж. Мура (1989 р.), є створення умов, за яких взаємодія учасників навчального процесу зорганізується з мінімальним втручанням у діяльність студентів [4]. Прикладом реалізації опосередкованої форми педагогічної взаємодії учасників навчального процесу в системі вищої освіти стала поява методу консультативного навчання, який було реалізовано у відповідній технології блочно-консультативного навчання. Така технологія ґрунтується на методах

укрупнення (П. Ерднієв), концентрованого навчання (П. Ібрагімов), занурення (М. Щетінін) та ін. Зазначена технологія має набути розвиток в умовах дистанційного навчання. Істотний внесок у підвищення ефективності педагогічної взаємодії в таких умовах робить інтегрована освітня технологія В. Гузєєва, яка пов'язана з інтеграцією перспективних напрямів удосконалення навчального процесу: планування результатів навчання, укрупнення дидактичних одиниць, психологізація навчального процесу, комп'ютеризація [5].

Мета статті визначається необхідністю визначення місця та можливостей підручника в управлінні процесом педагогічної взаємодії в умовах дистанційного навчання.

Виклад основного матеріалу. У педагогічній науці для позначення відносин суб'єктів навчального процесу використовують термін «педагогічна взаємодія». Взаємодію можна розглядати як широкий загальний термін, що позначає таку сумісну дію кількох об'єктів або суб'єктів, за якої результат дії одного з них впливає на інші. З огляду на це можна стверджувати, що категорія «взаємодія» охоплює всі види соціальних процесів і людської діяльності (працю, пізнання, спілкування, виховання, навчання тощо), вказуючи на взаємний зв'язок соціальних явищ як на рівні суспільства в цілому, так і на рівні функціонування його окремих груп та індивідів. Активна взаємодія між людьми виникає як функція діяльності (предметно спрямованої активності) та поведінки (пасивної взаємодії між людьми). Сутнісні характеристики поняття «взаємодія» покладені в основі педагогічної взаємодії та дають змогу виокремити його особливості — наявність взаємовпливу, взаємодіяльності між суб'єктами педагогічного процесу, наявність єдиної мети як усвідомлюваного й запланованого результату, розподіл функціональних обов'язків між учителем і учнями, спілкування. Педагогічна взаємодія завжди є спеціально організованим процесом, спрямованим на розв'язання навчально-виховних завдань, а тому не може характеризуватися стихійністю [3; 6; 7].

Наявність педагогічної взаємодії передбачає поєднання педагогічного впливу і власної активності вихованця, що втілюється у відповідних уявленнях або опосередкованим впливом на педагога й на себе самого (самовиховання). Педагогічна взаємодія також передбачає доцільну організацію спілкування учасників навчального процесу: відносини співпраці й взаємодопомоги, широкий обмін новою інформацією між учасниками навчального процесу, зустрічний процес, співучасть у вирішенні проблемних питань і розв'язанні пізнавальних завдань, прагнення прийти один до одного на допомогу в разі утруднень. Для створення педагогічної взаємодії необхідно проектувати умови, що сприяють: активному залученню всіх учасників освітнього процесу до обговорення й виконання дії під час прийняття рішень на різних етапах організації взаємодії; формуванню дослідницької позиції всіх суб'єктів освіти;

об'єктивації поведінки, що передбачає отримання постійного зворотного зв'язку; побудові партнерського спілкування, що означає визнання та прийняття цінності особистості кожного, його думки, інтересів, особливостей, прагнень, перспективи особистісного зростання.

Аналізуючи характерні риси технології дистанційного навчання, треба зазначити, що вона має істотний дидактичний та психолого-педагогічний потенціал для створення таких умов. Дистанційна освіта сьогодні здійснюється переважно у віртуальному освітньому просторі із застосуванням найновітніших комп'ютерних технологій. Це такі, зокрема, знаряддя, як блоги та мікроблоги, соціальні мережі та системи соціальних презентацій, вікі-проекти, мультимедійні системи обміну, системи спільних редакторських офісів тощо. Під ці технологічні можливості відповідно розробляються нові освітні методичні підходи, які базуються на психологічно орієнтованих принципах побудови: надлишковості, доступності спостереженню, когнітивному досвіду суб'єкта, насиченості навчального середовища, його пластичності, позасуб'єктної просторової локалізації та автономності існування, синхронізованості середовища, векторності, цілісності, мотивованості, іммерсивності, інтерактивності тощо [8], [9].

Організація дистанційної взаємодії віддалених один від іншого суб'єктів навчання спрямована на створення сприятливих умов їх продуктивної діяльності, вирішення проблем взаєморозуміння, поетапного розвитку необхідних навичок комунікації та адекватну оцінку результатів навчання.

Віртуальна взаємодія створює умови для врахування провідних каналів сприймання інформації здобувачами освіти (аудіальних, візуальних і кінестетичних); провідного стилю навчальної діяльності (натуралістичного, музично-ритмічного, логіко-математичного, вербально-лінгвістичного, моторно-рухливого); темпераменту (холерик, сангвінік, меланхолік, флегматик); рівня навчальних можливостей учасників групи тощо. При цьому з'являються додаткові можливості в регулюванні складу груп здобувачів освіти, розподілу обов'язків між учасниками групи, обговоренні результатів роботи й прийняття спільних рішень.

Дистанційна форма навчання забезпечує неперевершену швидкість відновлення знань, що отримуються зі світових інформаційних ресурсів; дає змогу без обмежень розширити аудиторію викладача, наблизитись до специфічних потреб інвалідів під час здобуття ними освіти; особливої актуальності набуває в умовах тривалого карантину, який спричинюється епідеміями та пандеміями.

Найефективнішою формою дистанційного навчання є забезпечення принципу взаємодії викладача і учнів у рамках інтерактивних (онлайн) курсів, що сьогодні широко розробляються освітянами. Практика дистанційного навчання свідчить про те, що найчастіше для нього як носій навчальної інформації застосовуються окремі електронні курси, модулі, лекції, практичні заняття, кон-

трольні матеріали. Включення в цю систему підручника дає змогу побачити весь процес навчання в цілому [8].

Друковані матеріали — підручники, посібники, робочі зошити — один із найпоширеніших засобів розміщення навчальної інформації, який однаково добре застосовується в різних формах організації навчального процесу і до сьогодні є основним джерелом набуття знань. До переваг друкованих матеріалів слід віднести: максимальну транспортабельність, зручність, невисоку вартість, доступність. Багато дистанційних курсів можуть використовувати вже наявні друковані матеріали, що економить час і витрати для розроблення власних матеріалів. До недоліків друкованих матеріалів можна віднести: незначну інтеракцію через односпрямований потік інформації, тому в дистанційному навчанні необхідно передбачати додаткові технології; відсутність відеоелементів (друковані матеріали мають статичний характер, що перешкоджає засвоєнню специфічних мовних зворотів, фонетики, професійної термінології, візуальних концепцій); потребу у високому рівні вправності читання (друковані матеріали не можуть передати вичерпну інформацію особам із проблемами зору або іноземцям, які недосконало володіють писемною мовою); затримки в обміні інформацією (втрачається багато часу від моменту відправлення друкованих матеріалів до отримання результатів їх використання).

Шляхи подолання можливих ризиків використання друкованих матеріалів: забезпечення надання друкованих матеріалів заздалегідь, що допоможе своєчасному опрацюванню навчального матеріалу і представленню результатів навчання; включення до пакета друкованих матеріалів докладних методичних рекомендацій щодо їх використання, що сприятиме оптимальній організації опрацювання матеріалів та їх засвоєння; забезпечення інтеракції друкованим матеріалам шляхом використання опорних конспектів, розроблення графіка для повідомлень електронною поштою, телефоном, ICQ чи SMS; розроблення графіка навчання з визначенням навчальних блоків і часу їх здавання, що допоможе учням у самоорганізації навчання.

Розширенню можливостей застосування друкованих матеріалів під час дистанційної освіти сприяє застосування електронних платформ в Інтернеті. Так, нові можливості для дистанційного навчання створює платформа Google Клас. Вона допомагає викладачам економити час, легко й швидко організувати заняття та ефективно спілкуватися з учнями. Клас — це новий сервіс Google Apps для освіти, що дає викладачам можливість швидко створювати та впорядковувати завдання, виставляти оцінки, залишати коментарі й спілкуватися з учнями. У свою чергу, учні можуть зберігати завдання на Google Диску, а також здавати виконані роботи в Класі й безпосередньо спілкуватися один з одним і з викладачами. У Класі можна працювати з Google Доку-

ментами, Google Диск і Gmail. Завдяки цьому викладачі можуть надавати завдання і збирати готові роботи, забувши про стоси зошитів. Також вони можуть одразу побачити, хто здав або затримує завдання, і коментувати роботи окремо в режимі реального часу.

Традиційна парадигма освіти «викладач — підручник (інформація) — здобувач освіти» в умовах дистанційного навчання доповнюється новою схемою «здобувач освіти — телекомунікаційні технології — викладач», що свідчить про тенденцію до опосередкованих форм організації педагогічної взаємодії. Водночас реалізується можливість творчого підходу до пошуку та аналізу запропонованої інформації для розв'язання педагогічних завдань. Викладач у процесі навчання, розмістивши в інформаційній базі певний навчальний продукт — інформацію, створює авторизовану вебсторінку, на якій розміщені методичні матеріали для конкретного освітнього процесу. Учень у процесі виконання завдання створює свій продукт і розміщує його у тій самій інформаційній базі, створюючи свою авторизовану сторінку. Вчитель має можливість контролювати роботу учня у процесі інтерактивної взаємодії, а в потрібний момент її коригувати. Аналіз педагогічної практики показав, що досвідчені вчителі для організації освітньої діяльності учнів створюють google-таблиці, де кожен учень має доступ до коментування. Після його звіту про виконання певного завдання там з'являється позначка про оцінювання. Завдання поділені на основні, які мають дедлайни, та за вибором, що створюють індивідуальну траєкторію навчання і дають додаткові бали. Спілкування відбувається в чаті «Телеграм» і майже не має обмеження в часі, а основна інформація зберігається в телеграмканалі. Для проєктної роботи використовуються Trello-дошки й деякі інші ресурси. Комунікація відбувається у Zoom, а для тих, хто не може долучитися, готується запис.

Досвід організації дистанційного оцінювання показав доцільність використання дослідницьких та проблемних завдань. Перевірці повинні підлягати не інформаційні, а діяльнісні результати навчання. Проте інтенсивність дистанційного навчання має бути в кілька разів меншою і повільнішою в часі, ніж у процесі навчання в класі. Опитування вчителів показало, що завдання під час дистанційного навчання мають бути вдвічі легшими, адже в Інтернеті складніше займатися. Дистанційне навчання має особливості, які вигідно відрізняють його від інших форм освіти: гнучкість, модульність, охоплення великої аудиторії, економічність, використання і розвиток комп'ютерного моделювання, технологічність, соціальна рівність, інтернаціональність, нова роль викладача (він стає наставником-консультантом, який повинен координувати пізнавальний процес), якість (для підготовки дидактичних засобів залучається найкращий професорсько-викладацький склад і використовуються найсучасніші навчально-методичні матеріали).

Висновки. Технології дистанційної освіти — це відкрита розгалужена система дидактичних, психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій, створена за рахунок поєднання потрібних форм, методів і засобів навчання з метою отримання високоякісних освітніх результатів. Дистанційне навчання передбачає специфічну педагогічну систему, для якої характерна наявність майже всіх способів організації взаємодії учасників освітнього процесу, що мають форму діалогу. Ефективність організації їх педагогічної взаємодії зумовлена низкою таких факторів: зміст дисципліни (зміст та мета навчання), фонові фактори (розмір навчальної групи, рівень інтелектуального розвитку, етнічна належність тощо), інформаційно-комунікаційні та інші засоби комунікації, форма контролю. Особливого значення в цьому аспекті набуває тенденція до діалогізації й рефлексивності в організації педагогічної взаємодії, що на практиці може реалізуватися через упровадження дистанційної освіти.

Використані джерела

- [1] В. Ю. Биков, О. О. Гриценчук, та Ю. О. Жук, Дистанційне навчання в країнах Європи та США і перспективи для України. Інформаційне забезпечення навчально-виховного процесу: інноваційні засоби технології : монографія, Київ, Україна: Атіка, 2005.
- [2] К. В. Гораш, «Комплексний підхід до прогнозування розвитку загальної середньої освіти», Український педагогічний журнал, №4, С. 94 — 99, 2017.
- [3] О. В. Гончар, «Педагогічна взаємодія учасників навчального процесу в умовах дистанційної освіти», Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, Вип. 1, С. 58-65, 2012.
- [4] M. G. Moore, «Education: Three types of interaction», The American Journal of Distance Education, 3(2), PP. 1—6, 1989.
- [5] Л. І. Боремчук, «Дистанційне навчання як педагогічна технологія» [Електронний ресурс]. Доступно: <http://intkonf.org/boremchuk-li-distantsiyne-navchannya-yak-pedagogina-tehnologiya/> Дата звернення: Травень, 21, 2020.
- [6] І. В. Андрощук., «Взаємодія як педагогічна категорія», Педагогічний дискурс, Випуск 14, С.15-19, 2013.
- [7] Ю. М. Люлькова, С. Е. Трубачева, «Педагогічна взаємодія у дистанційній освіті», Концептуальні шляхи реформування та розвитку педагогічних наук: матеріали II науково-практичної конференції, Херсон: Видавництво «Молодий вчений», С.35-37, 2020.
- [8] С. Е. Трубачева, Ю. М. Люлькова, «Організаційно-педагогічні особливості сучасної дистанційної освіти», Наукове забезпечення технологічного прогресу XXI сторіччя: матеріали міжнародної наукової конференції, Чернівці, Україна: МЦНД, Т. 4, С.57-59, 2020.
- [9] О. В. Черноус, «Сучасні технології е-навчання в освітньому середовищі гімназії», Наукове забезпечення технологічного прогресу XXI сторіччя: матеріали міжнародної наукової конференції, Чернівці, Україна: МЦНД, Т.4, С. 81-82, 2019.

References

- [1] V. Yu. Bykov, O. O. Hrytsenchuk, ta Yu. O. Zhuk, Dystantsiine navchannia v krainakh Yevropy ta SSHA i perspektyvy dlia Ukrainy. Informatsiine zabezpechennia navchalno-vykhovnoho protsesu: innovatsiini zasoby tekhnologii : monohrafiia. Kyiv, Ukraina: Atika, 2005. (in Ukrainian)
- [2] K. V. Horash, «Kompleksniy pidhid do prognozuvannya rozvitku zagalnoyi serednoyi osvlti», UkraYinskiy pedagogichniy zhurnal, # 4, S. 94 — 99, 2017. (in Ukrainian)
- [3] O. V. Gonchar, «Pedagogichna vzaEmodlya uchastnikv navchalnogo protsesu v umovah distantslynoyi osvlti», Zblnrnik naukovih prats Umanskogo derzhavnogo pedagogichnogo unlvrsitetu Imeni Pavla Tichini, Vip. 1, S. 58-65, 2012. (in Ukrainian)
- [4] M. G. Moore, «Education: Three types of interaction», The American Journal of Distance Education, 3(2), PP. 1—6, 1989.
- [5] L. I. Boremchuk, «Distantslyne navchannya yak pedagogichna tehnologiya» [Elektronniy resurs]. Dostupno: <http://intkonf.org/boremchuk-li-distantsiine-navchannya-yak-pedagogina-tehnologiya/> Data zvernennya: Traven, 21, 2020. (in Ukrainian)
- [6] V. Androschuk., «VzaEmodlya yak pedagogichna kategoriya», Pedagogichniy diskurs, Vipusk 14, S.15-19, 2013. (in Ukrainian)
- [7] Yu. M. Lyulkova, S. E. Trubacheva, «Pedagogichna vzaEmodlya u distantslynly osvlti», Kontseptualni shlyahi reformuvannya ta rozvitku pedagogichnih nauk: materlali II naukovo-praktichnoyi konferentsiyi, Herson: Vidavnitstvo «Molodiy vcheniy», S.35-37, 2020. (in Ukrainian)
- [8] S. E. Trubacheva, Yu. M. Lyulkova, «Organizatslyno-pedagogichni osoblivosti suchasnoyi distantslynoyi osvlti», Naukove zabezpechennya tehnologichnogo progresu XXI storlchchya: materlali mlzhnarodnoyi naukovoyi konferentsiyi, Chernlvtsl, UkraYina: MTsND, T. 4, S.57-59, 2020. (in Ukrainian)
- [9] O. V. Chornous, «Suchasni tehnologiyi e-navchannya v osvltnomu seredovischi glmnazl», Naukove zabezpechennya tehnologichnogo progresu XXI storlchchya: materlali mlzhnarodnoyi naukovoyi konferentsiyi, Chernlvtsl, UkraYina: MTsND, T.4, S. 81-82, 2019. (in Ukrainian)

Светлана Трубачева, кандидат педагогических наук, старший научный сотрудник, заведующая отделом инноваций и стратегий развития образования Института педагогики НАПН Украины, г. Киев, Украина

ВОЗМОЖНОСТИ УЧЕБНИКА В ОБЕСПЕЧЕНИИ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В УСЛОВИЯХ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ

В статье проанализированы особенности виртуального педагогического взаимодействия, обусловленные дистанционным обучением, и проанализированы возможности учебника в его регулировании. Виртуальное взаимодействие создает условия для учета ведущих каналов восприятия информации учащимися, приоритетного стиля учебной деятельности, темперамента, уровня учебных возможностей участников группы. При этом

появляються додаткові можливості в регулюванні складу груп учасників, розподілення обов'язностей між учасниками групи, обговорення результатів роботи і прийняття спільних рішень. Підручник в цьому процесі стає посібником, який допомагає визначитися з необхідним рівнем засвоєння навчального матеріалу, спланувати послідовність його засвоєння, оволодіти способами самоосвіти, стимулює отримання практичного результату в освітній діяльності і творчості.

Ключові слова: педагогічне взаємодія; дистанційна освіта; підручник.

Trubacheva Svetlana, candidate of pedagogical sciences, Senior Researcher, head of the innovation and education development strategies department of the Institute of Pedagogy of the the NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine

POSSIBILITIES OF THE TEXTBOOK IN PROVIDING PEDAGOGICAL INTERACTION IN THE CONDITIONS OF DISTANCE LEARNING

The article analyses the features of virtual pedagogical interaction due to distance learning and analyses the possibilities of the textbook in its regulation. Virtual interaction creates conditions for taking into account the leading channels of information perception by students: audio, visual and kinaesthetic; leading style of educational activity: naturalistic, musical-rhythmic, logical-mathematical, verbal-linguistic, motor-mobile; temperament: choleric, sanguine, melancholic, phlegmatic; the level of educational opportunities of group members, etc. At the same time, there are additional opportunities in regulating the composition of groups of students, the division of responsibilities between group members, discussing the results of work and making joint decisions. The textbook in this process becomes a guide who helps to determine the required level of learning material, plan the sequence of its learning, master the methods of self-education, encourages obtaining practical results in educational activities and creativity. The advantages of printed materials include: maximum transportability; convenience; insignificant cost; accessibility. Many distance learning courses can use existing printed materials, saving time and money in developing your own materials. The use of electronic platforms on the Internet contributes to the expansion of the possibilities of using printed materials during distance education. New opportunities for distance learning are created by the Google Class platform.

Distance learning involves a specific pedagogical system, which is characterized by the presence of almost all ways of organizing the interaction of participants in the educational process, in the form of dialogue. The effectiveness of their pedagogical interaction is due to a number of factors such as: the content of the discipline (content and purpose of training), background factors (size of the study group, level of intellectual development, ethnicity, etc.), information and communication and other means of communication, form of control.

Keywords: pedagogical interaction; distance education; textbook.